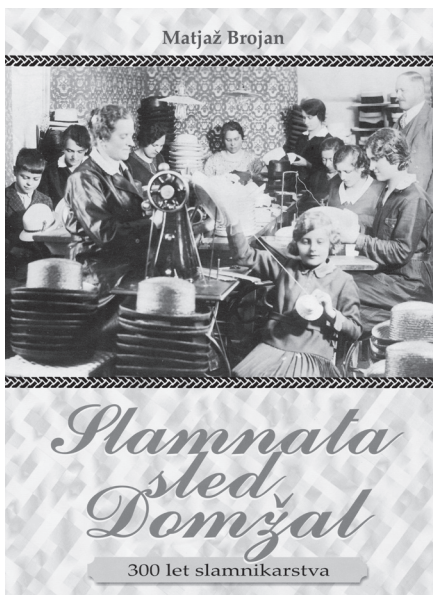

MATJAŽ BROJAN: Slamnata sled Domžal: 300 let slamnkarstva; Kulturni dom Franca Bernika, Domžale 2012, 285 str.

Evropska unija in organizacija Unesco namenjata veliko pozornosti in sredstev dokumentiranju, tudi ohranjanju in razvijanju najrazličnejših tradicionalnih veščin in znanj, ki jih v Sloveniji imenujemo rokodelske dejavnosti ali rokodelstva. Unesco je leta 2003 sprejel Konvencijo o varstvu nesnovne kulturne dediščine (*Intangible Cultural Heritage*), kar je sicer slovenska kulturna birokracija nestrokovno prevedla v »živo« dediščino in bo treba ta termin čim prej ustrezno popraviti. V okviru te zvrsti kulturne dediščine je sodilo tudi slamnkarstvo, tj. izdelovanje klobukov, čepic, cekarjev, copat in drugih predmetov iz slamnatih kit (pregrinjala, peharji za kruh, sejavnice). Središče dejavnosti je bilo od druge polovice 18. stoletja v Ihanu, od tod pa se je v 19. stoletju zelo hitro širilo v naselja na območju Domžal, tudi Mengša in Kamnika, vse do bližnjih vasi v Zasavju. V Domžalah in Mengšu se je razvila slamnkarška industrija, na kar so vplivali še zlasti stiki s Tirolsko in s posamezniki, ki so proizvodnjo slamnatih pokrival privedli do vrhunskih, kakovostnih in modnih izdelkov. Poleg industrijske proizvodnje je delovalo tudi več manjših delavnic na kmetijah, ki so v začetnem obdobju tudi šivale slavnike, postopoma pa so se usmerjale le na pletenje slamnatih kit. Slamnkarstvo je po drugi svetovni vojni postopoma začelo

usihati, čeprav so se začetki tega procesa začeli že po prvi vojni. Popolni zaton pa pomeni prenehanje izdelovanja slamnkarstva v tovarni Univerzale v Domžalah po 70. letih 20. stoletja.

O več kot 200-letni zgodovini slamnkarstva v Domžalah in širši okolici je izšla knjiga novinarja, pisca in zbiralca Matjaža Brojana. V njej je zbral tako rekoč vsa pisna, ustna in tudi slikovna pričevanja o dejavnosti, za katero so menili, da sta »pšenična kita in slamnkar izoblikovala podobo Domžal«. Torej podobo, iz katere so se razvile današnje sodobne Domžale, občina z razvito obrtniško in drugimi proizvodnjami, ki pa morajo prav v slamnkarstvu videti in razumeti dejanske temelje sodobnega gospodarskega, družbenega in duhovnega razvoja. Slamnkarška dejavnost je danes le še zgodovinski spomin, ohranjen med drugim v Slamnkarškem muzeju Domžale, nekaterih strokovnih in ljubiteljskih objavah ter predvsem v Brojanovi monografiji. Pripoved o izdelovanju domžalskih slamnkar je tudi pripoved o mednarodno razpoznavni blagovni oz. tržni znamki, ki smo jo v naš kulturni prostor najprej uvedli, jo razvili in pozneje tudi zapravili! Glede uporabe gradiva, tj. slame, bi jo danes lahko imenovali tudi trajnostna in sonaravna. Toda kaj pomaga vse to, ko pa nismo znali slediti modnim tokovom in je bila agresivnost azijskih izdelkov prevelika.

Razvoj slamnkarškega rokodelstva je povezan z razvojem mode, saj nošenje slamnatih klobukov zasledimo že od srede 18. stoletja. Pri prodaji ihanskih slamnkar zunaj ožjega kulturnega okolja so imeli pomembno vlogo trgovci oz. krošnjariji s Tirolskega. Slamnkarška dejavnost je v prvi razvojni fazi pokrivala predvsem domače potrebe, pozneje se je močno razširila in zaposlovala večje število ljudi. Na prehodu iz 19. v 20. stoletje naj bi jih bilo okoli 12.000. Ob koncu 19. stoletja naj bi izdelali okoli milijon slamnkar letno. Kljub temu so bili izdelki razmeroma slabše kakovosti, kar je veljalo tudi za slamnate kite. Šele slamnkarške tovarne v Domžalah in Mengšu so postopoma odpravljale te pomanjkljivosti. Pletarji in pletarke slamnatih kit so že leta 1908 ustanovili zadrugo »Kirtarsko društvo v Domžalah«, a je bila s 667

člani po prvi svetovni vojni ukinjena. Brojanova knjiga ima zanimivo zasnovo. Najprej nam avtor predstavi slamo v ljudskem izročilu, kakor piše v naslovu prvega poglavja, kar pa je predvsem podrobno nizevanje pojavnosti slame v gmotnem, družbenem in duhovnem življenju, nekako do obdobja druge svetovne vojne. Sledi izrazito tehnološko poglavje, torej vsebine, ki bi jih lahko imenovali dokumentacija načinov dela, tj. pletenja. V njem avtor podrobno navaja različne vire, od zapisanih spominov do intervjujev, ki jih je kot novinar opravil s sogovorniki. Poglavje konča z opisi pletenja različnih vrst kit in s fotografijami, ki so lahko vizualni »priročnik« oz. pletarski učbenik. Seveda ima to poglavje v okviru celotne knjige svojo funkcijo. S podrobno predstavitvijo tehnologije pletenja slamnatih kit omogoča bralcu boljše razumevanje snovi, ki sledi. Morda bi bilo treba vrstni red naslednjih poglavij (npr. Oprema, stroji in priprave v slamnkarški proizvodnji ...) nekoliko spremeniti, vendar to bistva in pomena te odlične knjige ne zmanjšuje. Po uvodni tehnološki predstavitvi sledi nizevanje zgodovinskega razvoja, od prvih začetkov in pričevanj o njem, kar je ohranjeno v spominih na prve slamnkarške družine, prihod Tirolcev in tirolskih tovarnarjev, tudi sudetskih Nemcev, ki so razvijali slamnkarško proizvodnjo, nadalje slovenskih tovarnarjev, vse do tistih domžalskih slamnkarjev, ki so dejavnost razvijali v svetu in do domžalske tovarne Univerzale ter propada slamnkarške industrijske proizvodnje po drugi vojni. Posebno poglavje je avtor namenil predstavitvi pletenja t. i. kranjskih cekarjev, ki jim še danes nekateri pravijo domžalski, gorenjski, slovenski, tudi mengeški, in so pogosta sestavina pripadnostnega kostumiranja v okvirih narodnih kostumov in narodnozabavne glasbe. Ti cekarji so in bi lahko še vedno bili ena od pomembnih slovenskih posebnosti, ki bi se morala skladno s sodobnimi modnimi smernicami razvijati v različne sodobne interpretacije. Knjiga je torej pripoved o slamnkarstvu in hkrati podrobno nizevanje o tej rokodelski dejavnosti. Bralcu pripoveduje tudi o tem, kje je Slovenija »nekoč« že bila in kje je verjetno nikoli več ne bo!

* Prof. dr. Janez Bogataj, dr. etnologije in prof. zgodovine umetnosti. 1000 Ljubljana, Kosovelova 15, E-naslov: janez.bogataj@telemach.net